

ILEANA NELI EIBEN, *SUR UNE VISIBILITÉ DE L'AUTOTRADUCTEUR. DUMITRU TSEPENEAG ET FELICIA MIHALI*, TIMIȘOARA, EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST, 2017, 314 p.

Sur une visibilité de l'autotraducteur. Dumitru Tsepeneag et Felicia Mihali lansează o cale de cercetare traductologică interesantă, inedită, destul de puțin explorată în spațiul de cultură românesc. Conceptul central, *autotraducerea literară*, apare în poziție dominantă, încă de la începutul discursului, după cum se poate observa din cuprinsul cărții, anticipând etapele unui demers complex și deloc facil. Toate elementele de conținut sau piste de investigație, actul în sine, fenomenul, paradoxul, statutul actual, dinamica și creativitatea autotraducerii sunt tratate, la un moment dat, în cuprinsul acestui volum apărut, în 2017, la Editura Universității de Vest din Timișoara. Cartea, fruct al unei strălucite teze de doctorat, coordonate de profesoara Georgiana I. Badea, furnizează o imagine panoramică asupra unei teme inepuizabile. Un subiect generos, de actualitate, care va hrăni, cu siguranță, în viitor, activitatea de cercetare a autoarei.

Introducerea și partea ultimă, de concluzii, părțile imuabile, obligatorii, ale unei lucrări academice, jalonează o structură omogenă, alcătuită din patru secțiuni sau capitole distincte, după cum urmează: 1. *Bilinguisme d'écriture et autotraduction littéraire. Repères théoriques* (secțiune întinsă pe mai mult de 80 de pagini, vezi p. 29-113); 2. *Bilinguisme d'écriture et autotraduction littéraire chez les écrivains roumains d'expression française. Repères historiques* (p. 114-151); 3. *Bilinguisme d'écriture. Le cas de Dumitru Tsepeneag et de Felicia Mihali* (p. 154-199); 4. *L'autotraduction chez Dumitru Tsepeneag et Felicia Mihali* (p. 203-263). Fiecare capitol deschide o gamă largă de teme, subiecte de discuție incitante. Astfel, prima secțiune investighează probleme teoretice, universal valabile, cu care se confruntă studiile de specialitate, în general. Al doilea capitol se oprește asupra unor concepte des întâlnite în peisajul autotraducerii de la noi. Nemulțumită de

numărul mic de studii consacrate acestui fenomen și chiar de calitatea unora dintre acestea, Ileana Neli Eiben trasează o hartă a autotraducerii raportabile la scrierile unor autori români de expresie franceză, de la Dimitrie Cantemir la Panait Istrati, de la Alecu Russo sau Vasile Alecsandri la Dumitru Tsepeneag. Ultimele două capitole se axează pe scrierile propriu-zise ale celor doi autori investigați. Este scoasă în evidență, din unghiul analizelor centrate pe text, complexitatea fenomenului de autotraducere. Există un perfect echilibru între partea teoretică și cea de interpretare propriu-zisă a textelor literare.

În introducere, autoarea trece în revistă starea actuală a studiilor referitoare la autotraducere și trasează calea de atac, metodele utilizate, obiectul cercetării și obiectivele urmărite. Neli Eiben își afirmă tranșant situația pe una dintre axele cercetării, aceea care susține că autotraducerea este creație și recreație interlinguală. De asemenea, paradoxala asociere dintre cei doi scriitori români de expresie franceză, Dumitru Tsepeneag și Felicia Mihali, este elucidată prompt prin specificarea posibilelor conexiuni de substanță dintre creațiile lor literare. Astfel, sunt invocate, printre altele, drept argumente în favoarea asocierii, în favoarea autotraducerii, în ultimă instanță, *extrateritorialitatea și bilingvismul*.

Asemenea unui grădinar meticulos în alegerea și evidențierea numeroaselor soiuri de semințe și plante, Neli Eiben inventariază, cu răbdare și ochi mereu atent, felurite articole de dicționar ori de enciclopedii, care-i servesc în demersul tezei, le sortează în funcție de valabilitatea definițională, privită ca fiind ceva compatibil sau nu cu propria-i abordare. Pentru a limpezi soarta articolelor și studiilor publicate în reviste și pentru a nu lăsa impresia de amalgamare bibliografică, autoarea a realizat o delimitare clară, în funcție de domeniile de interes avute în vedere (cărți și articole de traductologie, cărți și articole de gramatica limbii franceze, de estetica receptării, de poetică, de semantică, de critică literară, de textologie, de lingvistică etc.) și, de asemenea, a adăugat o binevenită secvență cu *Surse web*. Lucrarea beneficiază și de o secțiune aparte, binevenită, a anexelor. De asemenea, indicele de autori facilitează considerabil accesul la informația punctuală.

Neli Eiben pare că este la curent cu tot ce s-a publicat în lume valoros, demn de luat în considerare, relativ la actul autotraducerii. Autoarea își reevaluează constant etapele cercetării, încearcă să reordoneze, să înțeleagă mai bine, să-și clarifice terminologia, să cântărească, să adauge părți importante pentru bunul mers al ideilor vehiculate. Volumul poate fi privit, din acest punct de vedere, ca un laborator în care se lucrează neobosit.

În primele două secțiuni sunt aduse în prim-plan, cu minuție, problemele teoretice și se creează terenul propice pentru „intrarea pe scenă” a actanților, a scriitorilor interpretați. Bună cunoscătoare a limbii franceze, Neli Eiben își permite să uzeze, la răstimpuri, de anumite prețiozități stilistice, care nu denaturează în vreun fel eleganța frazării sau conținutul expunerii.

Autoarea apelează constant, pe parcursul acestei cărți, la metoda interogației și a răspunsului congener, o strategie veche de comunicare, actualizabilă și fructuoasă, atunci când e bine strunită. Din acest punct de vedere, *Sur une visibilité de l'autotraducteur. Dumitru Tsepeneag et Felicia Mihali* e o carte aparte, situată la confluența întrebărilor de tot felul, incisive, iterate sau doar schițate în tușe componistice care scot la lumină o anume îndoială ori temere a cercetătorului, până la un punct, justificată. Dintr-un posibil moment slab al demonstrației, de labilitate, de ambiguitate și teren glisant, interogația poate deveni atuul prim al unui sistem de gândire solid, capabil a reconsidera, parțial sau integral, o zonă eterogenă de cercetare. Lucrarea este brăzdată de lancea întrebărilor proprii ori preluate din literatura de specialitate și de pletora răspunsurilor adecvate, dezinhibate, reluate ostentativ, ca pentru o mai bună conștientizare și ulterioară receptare a lor.

Iată ce am reușit, în chip aleatoriu, să extragem din lucrare, din avalanșa întrebărilor cu sau fără răspuns, propuse de Ileana Neli Eiben: „Ou s'agirait-il plutôt d'une nouvelle discipline?”; „L'autotraducteur, qui est-il?”; „La cohabitation des deux termes dans la même définition est-elle possible?”; „Pourquoi cet éternel retour de l'écriture à la traduction?”; „Comprendre le texte dont on est le créateur semble de l'évidence même, alors à quoi bon en parler?”; „Ne pas parler sa langue maternelle, qu'est-ce que cela veut dire en réalité?”; „Est-ce bien ainsi? Changement de langue équivaut à changement d'identité?”; „Peut-on évaluer une traduction faite à la fin du XVIIe siècle selon des critères représentatifs pour le XXe siècle?”; „Comment est-ce possible, traduire avant d'écrire? C'est un paradoxe.”; „Quelles sont les traces du contact entre les deux langues?”. Dintre toate întrebările care alimentează și legitimează discursul acestui volum, iată o întrebare curajoasă și stranie, în același timp, din registrul celor care arată până la ce punct cercetarea unei teme poate să-l neliniștească pe autor: „Comment pourrions-nous alors mener à bien notre investigation quand il y a tant de façons de définir la langue?”. Sau, pregnant, în tonuri didactice, prin situarea unor concepte fundamentale sub semnul permanentei interogații: „Mais quelle que soit la forme de l'extraterritorialité, exil ou migration, on retrouve dans ces textes le même questionnement identitaire, l'écrivain s'interrogeant souvent: qui est-il? d'où est-il? qu'écrit-il? et pour qui écrit-il?”.

Observăm că aceste întrebări se înscriu în logica volumului, urmează firul ei director, o, mai mult ca sigur, personalizează. Interogația ca eșafodaj principal în argumentare poate acționa ca un punct pozitiv, conferind un anumit dinamism discursului. Răspunsurile trimit, adesea, spre puncte de vedere contradictorii. Autotraducerea devine, astfel, spațiul paradoxului prin excelență, al incongruentului, al indefinisabilului. Interesantă, din această perspectivă, este și prezentarea bilingvismului sau plurilingvismului unor autori celebri, precum Julien Green, Georges Steiner, Julia Kristeva etc., o secțiune care ar putea oricând să fie amplificată, funcționând ca o temă independentă de cercetare.

Analizele propriu-zise sunt cuprinse în ultimele două părți ale cărții și propun o privire comparativă asupra celor două tipuri de texte, originalul și autotraducerea. E momentul în care începe etalarea unui arsenal interpretativ care nu exclude sondarea potențelor stilistice și semantice ale textelor cu mijloace tradiționale, uneori strict gramaticale. Psihanaliza și genetica textuală își au rostul – credem - într-un astfel de demers și elucidează, dacă sunt folosite cu măsură, părțile absconse sau trecute în plan secund, dintr-un soi de pudoare, în mostrele de analiză comparativă. Pentru mine, lector implicat, aflat la granița dintre lingvistică și literatură, capitolele dedicate romanelor celor doi autori români de expresie franceză sunt cele mai incitante. Observațiile autoarei, centrate pe câteva elemente esențiale, cum ar fi numele proprii, calcurile frazeologice sau sintactice, interferențele etc., sunt, în cele mai multe cazuri, pertinente și aplicabile, probabil, întregii literaturi de această factură, cu mențiunea că analizele sub lupă, microscopice, nu fac decât să accentueze caracterul paradoxal, derutant, imprevizibil, al autotraducerii.

D. Tsepeneag este exemplul forte în probarea caracterului neobișnuit al autotraducerii. El își permite devierea de la textul-sursă, părând a spune mereu: „E al meu și fac ce vreau cu el!”. Textele traduse în română sunt, la Tsepeneag, mai mult ca la alți scriitori aflați în exil, ALTE texte. Ștergerea, suprimarea unor fraze sau, *tout au contraire*, adăugarea altora, ne arată că autorul nu se vrea traducător și atât, ci recreator al textului prim. Dorește să se reinventeze în permanență. Textele supuse interpretării, *Le Mot sablier*, *Pigeon vole* de Dumitru Tsepeneag, *Dina*, *Confession pour un ordinateur*, *Le pays du fromage* de Felicia Mihali, beneficiază de același mecanism al observației și al extragerii unor numitori comuni, care să-i apropie sau să-i îndepărteze iremediabil unul de altul pe autorii aflați în luptă continuă cu *interiora ama*. Fină observatoare a detaliilor stilistice care (con)duc la regăsirea sau la înstrăinarea de sine, Neli Eiben compară savant sau se

mulțumește, pe alocuri, cu abordări în stil nepretențios, familiar. Țintește, de fiecare dată, ineditul și, cum e vorba de literatură, capcanele sunt mereu pe aproape, întinse la tot pasul, ca o pânză de dulce iluzoriu interpretativ.

Ținând cont de faptul că, nu de puține ori, apar fluctuații în interiorul traiectului scriitoricesc, avem certitudinea că analiza va putea fi extinsă, în articolele și cărțile care vor urma, și asupra celorlalte texte aparținând numiților autori. Chiar dacă vorbim de același scriitor și chiar dacă se păstrează filonul acelorași obsesii, un roman nu seamănă cu altul. Un roman nu poate da seama de complexitatea actului autotraducerii. Așadar, comparația ar putea fi făcută și prin raportare la alte creații ale aceluiași autor.

Considerăm că, dincolo de orice observații ce țin de stil, Neli Eiben concluzionează, la sfârșitul fiecărui capitol, pertinent, întreținând, astfel, nota de coeziune textuală, atât de necesară în elaborarea unei astfel de lucrări. Textele propuse spre analiză urmează firul logic al unor timpi interpretativi esențiali: *nivelul lexical, nivelul frazeologic, nivelul frastic, nivelul traductiv*. Sondând permanent stratul de profunzime al textelor interpretate, mai greu de reperat, probabil, în suita conexiunilor care se țin „la vedere” în discursul narativ, dar existent și imposibil de ignorat, autoarea se situează în practica unei semantici incluse, de tip cognitiv. Nu utilizează un instrumentar specific unei singure discipline, ci preferă o abordare transdisciplinară.

Prin modul în care a fost concepută, *Sur une visibilité de l'autotraducteur. Dumitru Tsepeneag et Felicia Mihali* este o lucrare de pionierat în literatura de specialitate. Se întemeiază pe valoarea științifică a cercetării și pe semnificația demersului, impresionant, în primul rând, prin perspectiva pe care o propune, prin impactul pe care-l poate avea asupra receptării unei literaturi bitonale.

Simona CONSTANTINOVICI

IONEL FUNERIU, G. I. TOHĂNEANU – OPTIMUS MAGISTER, TIMIȘOARA, EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST, 2017, 301 p.

În urmă cu două decenii, Ionel Funeriu, unul dintre discipolii profesorului G. I. Tohăneanu, îi propune maestrului realizarea unei cărți de convorbiri ce urma să apară la Editura Armacord, care și-a întrerupt însă activitatea